

Joanna Frużyńska, Tomasz Wroczyński

Przewodnik metodyczny

nauczania literatury polskiej w szkole polonijnej w klasach IV–VIII

Przewodnik metodyczny

nauczania literatury polskiej

w szkole polonijnej w klasach IV–VIII

© Copyright by Instytut Polonistyki Stosowanej
Wydział Polonistyki UW

Warszawa 2016

ISBN 978-83-65667-13-7

Autor

JOANNA FRUŻYŃSKA, TOMASZ WROCZYŃSKI

Redaktor

NATALIA KACPRZAK

Projekt okładki

ANDRZEJ ZAWADZKI

Skład i łamanie

ANDRZEJ ZAWADZKI

Vizard Andrzej Zawadzki

vizard@list.pl

Zdjęcia na okładce

© fotolia.pl

Publikacja powstała w ramach projektu *Uczeń i nauczyciel w świecie dwóch języków i dwóch kultur – dydaktyka języka polskiego w szkolnictwie polonijnym w USA (etap I–III)*
Etap II. Nauczanie w klasach IV–VIII
współfinansowanego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej

Joanna Frużyńska, Tomasz Wroczyński

Przewodnik metodyczny

nauczania literatury polskiej
w szkole polonijnej w klasach IV–VIII

Warszawa 2016

SPIS TREŚCI

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY IV 7

- I. TEMAT: Justyna Bednarek, *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek*. (karta nr 1)7
- II. TEMAT: Justyna Bednarek, *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek*. (karta nr 2)8
- III. TEMAT: Justyna Bednarek, *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek*. (karta nr 3)9
- IV. TEMAT: Justyna Bednarek, *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek*. (karta nr 4) . . . 10
- V. TEMAT: Justyna Bednarek, *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek*. (karta nr 5) . . . 11
- VI. TEMAT: Joanna Papuzińska, *Asiunia*. (karta nr 6) 12
- VII. TEMAT: Joanna Papuzińska, *Asiunia*. (karta nr 7) 13
- VIII. TEMAT: Joanna Papuzińska, *Asiunia*. (karta nr 8) 13
- IX. TEMAT: Joanna Papuzińska, *Asiunia*. (karta nr 9) 14
- X. TEMAT: Joanna Papuzińska, *Asiunia*. (karta nr 10) 15

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY V. 17

- I. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 1) 17
- II. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 2) 18
- III. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 3) 19
- IV. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 4) 19
- V. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 5) 20
- VI. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 6) 21
- VII. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 7 i 8) 22
- VIII. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 9) 22
- IX. TEMAT: Marcin Szczygielski, *Za niebieskimi drzwiami*. (karta nr 10) 23

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY VI 25

- I. TEMAT: Michał Rusinek, *Kopciuszek*. (karta nr 1) 25
- II. TEMAT: Michał Rusinek, *Kopciuszek*. (karta nr 2) 26

III.	TEMAT: Michał Rusinek, <i>Kopciuszek</i> . (karta nr 3)	26
IV.	TEMAT: Andrzej Sapkowski, <i>Wiedźmin</i> . (karta nr 4)	27
V.	TEMAT: Andrzej Sapkowski, <i>Wiedźmin</i> . (karta nr 5)	28
VI.	TEMAT: Jakie są nasze marzenia? (karta nr 6)	28
VII.	TEMAT: Poetycka wizja olimpijskich zmagania. (karta nr 7)	30
VIII.	TEMAT: Dzieje „pewnej bardzo starej i zniszczonej kamizelki”. (karty nr 8, 9, 10)	32
PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY VII.		35
I.	TEMAT: Cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa? (karta nr 1)	35
II.	TEMAT: Co potrafią wiatry? (karta nr 2)	36
III.	TEMAT: Obrazy zagłady: katastroficzna poezja II wojny światowej. (karta nr 3)	38
IV.	TEMAT: Prozatorskie obrazy okupacji: <i>Ikar</i> Jarosława Iwaszkiewicza. (karty nr 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)	40
PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY VIII		43
I.	TEMAT: „W ciepłym wnętrzu kolędy” – Boże Narodzenie w poezji polskiej. (karta nr 1)	43
II.	TEMAT: Gdzie są wyspy szczęśliwe? (karta nr 2)	44
III.	TEMAT: „Pola pszeniczne i łąki” – poetycka wizja sztuki malarskiej. (karta nr 3)	45
IV.	TEMAT: Szukanie źródeł: <i>Dolina Issy</i> Czesława Miłosza. (karty nr 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)	47

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY IV

I. **TEMAT:** JUSTYNA BEDNAREK, *NIESAMOWITE PRZYGODY DZIESIĘCIU SKARPETEK*. (KARTA NR 1)

Karta pracy nr 1 rozpoczyna serię pięciu kart opracowanych na podstawie fragmentów książki Justyny Bednarek pt. *Niesamowite przygody dziesięciu skarpetek (czterech prawych i sześciu lewych)* wydanej w 2015 roku. Autorka, urodzona w 1970 roku, jest z wykształcenia romanistką, pracuje jako dziennikarka i tłumaczka.

Utwór, wielokrotnie nagradzany i nominowany do licznych nagród, jest opowieścią przekształcającą codzienne doświadczenie, bliskie wyobraźni dziecka (zagubione skarpetki) w fantastyczną historię o losach antropomorfizowanych bohaterów-skarpetek, których ucieczka z kosza z brudną bielizną rozpoczyna pełną przygodę wędrówkę, zawsze prowadzącą do szczęśliwego zakończenia. Ilustracje do *Niesamowitych przygód dziesięciu skarpetek* wykonał Daniel de La-tour, ceniony artysta tworzący dla dzieci, rzeźbiarz i muzyk.

Książka Justyny Bednarek w systemie klasyfikacji literatury dla dzieci polskiej Biblioteki Narodowej jest umieszczana na poziomie 2 (dla dzieci w wieku 9–11 lat).

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

opowiadanie – 1) podstawowa forma wypowiedzi narracyjnej, prezentująca narastanie w czasie zdarzeń i wyznaczająca dynamiczny aspekt świata przedstawionego. W tym znaczeniu polskiemu pojęciu *opowiadanie* odpowiada angielski termin *narration*. Użyty w tym sensie termin *opowiadanie* oznacza formę wypowiedzi opozycyjną wobec opisu. 2) niewielkich rozmiarów gatunek epicki o prostej fabule i raczej swobodnej kompozycji, bardzo popularny zarówno w polskiej, jak i obcej literaturze XX wieku. W tym sensie polskiemu pojęciu *opowiadanie* odpowiada angielski termin *story* lub *short story*.

postać literacka (główną postać utworu nazywa się także **bohaterem literackim**) – fikcyjna osoba (lub antropomorfizowana istota) występująca w świecie przedstawionym utworu literackiego. Najwierniej polskiemu pojęciu *postać* odpowiada angielski termin literacki *character*. Postać literacką tworzą różnorodne motywy; w przypadku postaci występujących w tekstach

narracyjnych warto zwrócić uwagę na dwa aspekty: ich działania oraz cechy wewnętrzne i zewnętrzne, składające się na charakterystykę postaci.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Karta pracy nr 1 rozpoczyna się od fragmentu otwierającego akcję książki: w domu pewnej małej dziewczynki stale giną skarpetki; bohaterka i jej mama próbują ustalić, jak to się dzieje. Początek opowieści, oparty na zagadkowej sytuacji wstępnej, może pobudzać wyobraźnię i zachęcać uczniów do snucia opowieści o możliwych wersjach wydarzeń.

Prosimy uczniów o napisanie opowiadania o przyczynach znikania skarpetek. Forma opowiadania, jako naturalny sposób organizacji wypowiedzi referującej zdarzenia, pojawia się w rozwoju dziecka dosyć wcześnie. Praca z tym gatunkiem wypowiedzi powinna łączyć doskonalenie kompetencji w zakresie rozumienia opowiadania (wskazywanie bohaterów, porządkowanie zdarzeń, opis świata przedstawionego), przekształcania opowiadania (streszczanie, parafraza) i tworzenia własnych opowiadań.

Przygotowując uczniów do napisania opowiadania poprośmy, by zastosowali kompozycję trójdzielną (wstęp, rozwinięcie i zakończenie), wyraźnie określili początek akcji, opisali przebieg zdarzeń i rozwiązanie akcji. Zwróćmy ich uwagę na konieczność określenia czasu i miejsca akcji oraz wskazania postaci. Oceniając prace, przyjrzyjmy się spójności opowiadania, przejawiającą się w istnieniu wyraźnych, akcentowanych przez narratora związków przyczynowo-skutkowych między zdarzeniami przedstawionymi.

II. TEMAT: JUSTYNA BEDNAREK, NIESAMOWITE PRZYGODY DZIESIĘCIU SKARPETEK. (KARTA NR 2)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

opis – jeden z dwóch podstawowych (obok opowiadania) elementów tekstu narracyjnego. Opis prezentuje w zasadzie wszystkie elementy świata przedstawionego, na tle którego rozgrywają się zdarzenia, zwłaszcza wygląd postaci i przestrzeń. Bardzo ważnym aspektem opisu jest jego rola symboliczna: opis często niesie dodatkowe znaczenia, pogłębiające sens utworu. W przypadku tekstów dla dzieci warto zwrócić uwagę na rolę opisu w budowaniu nastroju opowieści; bardzo często opis świata niesie ze sobą informacje o emocjach bohaterów. Angielskim odpowiednikiem pojęcia *opis* jest termin *description*.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Tekst zacytowany w karcie pracy nr 2 opowiada o początku przygód jednej z postaci. Bohaterka znajduje się w ciemnym korytarzu, następnie wychodzi na ponure ulice miasta pogrążonego w mroku i deszczu, podąża za bardzo smutnym człowiekiem, którego przygnębienie budzi w niej chęć niesienia pomocy. Przygotowując uczniów do samodzielnego wykonania zadań, warto poprosić ich o zanalizowanie opisu mokrych i ciemnych ulic, można także zapytać o skojarzenia z innymi tekstami kultury (film animowany i fabularny, komiks) lub zachęcić do wykonania ilustracji i zwrócić uwagę na jej kolorystykę. Rozmowa o tekście powinna pomóc uczniom dostrzec celowość opisu miasta i jego związek z nastrojem opowieści.

Ćwiczenie rozwijające umiejętność tworzenia opisu ma na celu przede wszystkim poszerzenie zasobu leksykalnego uczniów. Analiza wskazanego fragmentu tekstu pozwoli zgromadzić słowa związane z pogodą, atmosferą, nastrojem, pojawią się także nazwy pór roku i miesięcy. Przed przystąpieniem do samodzielnej pracy warto zinterpretować z uczniami dowolny obraz (malarski lub fotograficzny) ukazujący przestrzeń miasta. Zachęćmy uczniów do zanotowania wyrażen określających relacje przestrzenne (na pierwszym/drugim/trzecim/dalszym planie, w głębi, w tle, w oddali, w centrum, w lewym/prawym/górnym/dolnym rogu, ponad, poniżej, na horyzoncie, w perspektywie), rzeczowników oznaczających elementy miejskiej przestrzeni (mury miejskie, gmachy, kamienice, rynek, zamek, katedra) oraz czasowników (znajdować się, wznosić się, być zlokalizowanym, widnieć, rysować się itp.). Tradycyjnie od uczniów w polskiej szkole wymaga się tworzenia wypowiedzi o wyrazistej kompozycji trójdzielnej, z zaznaczonymi elementami wstępu, rozwinięcia i zakończenia.

III. TEMAT: JUSTYNA BEDNAREK, NIESAMOWITE PRZYGODY DZIESIĘCIU SKARPETEK. (KARTA NR 3)***Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:***

narrator – stworzona przez autora fikcyjna osoba opowiadająca w tekście epickim; nadawca wypowiedzi, w której zostaje skonstruowany świat przedstawiony oraz akcja utworu. Najbardziej widoczną właściwością narratora jest jego przynależność do kręgu postaci działających (w przypadku narratora pierwszoosobowego) lub położenie poza światem przedstawionym (w przypadku narratora trzecioosobowego). Warto zwrócić uwagę, że w literaturze dla dzieci nawet trzecioosobowy narrator ujawnia się co pewien czas, by podtrzymać kontakt z czytelnikiem (jak w zacytowanym fragmencie książki Justyny Bednarek, gdy narrator pyta, czy już poinformował czytelnika o imieniu jednej z postaci).

emocje w utworze literackim – jeden z najważniejszych i najciekawszych problemów pojawiających się w badaniach nad odbiorem tekstu literackiego. Już w starożytności Arystoteles zauważył, że jednym z najważniejszych zadań tekstu kultury jest wzbudzanie w czytelniku emocji. Obecnie na gruncie badań literackich z kręgu kognitywizmu dominuje przekonanie, że teksty kultury (zwłaszcza teksty literackie) są dla ludzi żyjących w kręgu cywilizacji zachodniej najważniejszym źródłem wiedzy o ludzkich emocjach i głównym czynnikiem rozwoju wrażliwości emocjonalnej i empatii.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Karta pracy nr 3 przywołuje tekst poruszający bolesne problemy – opowiada o chorobie małego chłopca, rozpacz jego ojca, o strachu i smutku, które wiążą się z pobytem w szpitalu. Intencją tekstu jest jednak oswajanie sytuacji emocjonalnie trudnej poprzez przedstawienie jej w utworze manifestacyjnie fikcyjnym, z udziałem fantastycznych postaci. Warto przygotować uczniów do lektury fragmentu, przeprowadzając wstępną rozmowę o emocjach towarzyszących trudnym sytuacjom losowym, takim jak choroba dziecka i jego pobyt w szpitalu. Można poinformować uczniów, że rozpoczynająca się tu historia dobrze się kończy: tata chorego chłopca uspokoił się i wrócił do szpitala, a jego synek w ciągu paru dni wyzdrowiał i wrócił do domu.

Nazwy emocji, pojawiające się w ćwiczeniu, są w znacznym stopniu wyrazami bliskoznacznymi, między którymi istnieją subtelne różnice znaczeniowe (por. strach – lęk – obawa albo przygnębienie – smutek – rozpacz). Warto podsumować samodzielną pracę uczniów i upewnić się, czy rozumieją znaczenie nazw emocji, użytych w zadaniu (przynajmniej w zakresie kilku najczęściej występujących w polskich tekstach). Choć interpretacje motywów działania ojca mogą być zróżnicowane, najbardziej trafne wydaje się przypisanie mu emocji związanych z poczuciem bezsilności i współczuciem.

IV. TEMAT: JUSTYNA BEDNAREK, NIESAMOWITE PRZYGODY DZIESIĘCIU SKARPETEK. (KARTA NR 4)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

ironia – sprzeczność między dosłownym znaczeniem wypowiedzi a jej znaczeniem właściwym, niewyrażonym wprost, ale zamierzonym przez autora i zazwyczaj rozpoznawalnym dla odbiorcy. Czasem zrozumienie ironii jest możliwe tylko dzięki odwołaniu do posiadanej przez odbiorcę wiedzy o świecie i ludziach. Ironia pełni w tekście literackim różne funkcje, ale w literaturze dla dzieci jest zazwyczaj składnikiem dowcipu.

dowcip – wypowiedź komiczna, odwołująca się do pewnej zabawnej anegdoty lub korzystająca z innych komicznych efektów (np. gry słów).

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Smutna i trudna sytuacja, zarysowana w poprzednim fragmencie opowiadania (karta nr 3) zostaje rozładowana dzięki zastosowaniu dowcipu. Dowcipne elementy tekstu to: anegdota (zabawa w straszenie kucharki, która czyta właśnie artykuł o zjawiskach paranormalnych), komizm słowny (nonsensowne wyrażenie używane przez skarpetkę: „gites majonez”) oraz ironiczne uwagi na temat kolorowego czasopisma, w którym „słynny jasnowidz zapowiada koniec świata”.

Teksty z elementami komizmu i ironii, choć z natury dwuznaczne, są jednak na ogół zrozumiałe dla dzieci. Warto poprzedzić lekturę tekstu rozmową wprowadzającą zarysowującą podobną problematykę, np. komizm popularnych czasopism zawierających wróżby i prorocstwa. Trafnym kontekstem mogłaby być postać Sybilli Trelawney -- nauczycielki wróżbiarstwa w Hogwarcie, przedstawianej w ironiczny sposób zarówno na kartach powieści J.K. Rowling, jak i w ekranizacjach filmowych.

V. TEMAT: JUSTYNA BEDNAREK, NIESAMOWITE PRZYGODY DZIESIĘCIU SKARPETEK. (KARTA NR 5)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

frazeologia – ogół połączeń wyrazowych (związków frazeologicznych) występujących w danym języku czy stylu. Stopnie wewnętrznej spójności związków są bardzo zróżnicowane: od związków stałych, utartych, zleksykalizowanych, aż do związków mniej stabilnych, których człony mogą podlegać wymianie. W literaturze – także w literaturze dla dzieci – bardzo wiele tekstów wykorzystuje różnorodne gry ze związkami frazeologicznymi. Należy do nich także zabawa stałym związkiem frazeologicznym: śmiech to zdrowie, którą odnajdujemy w utworze Justyny Bednarek.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Zarówno przed rozpoczęciem samodzielnej pracy z kartą nr 5, jak i w celu podsumowania zadań wykonanych przez uczniów, warto przeprowadzić rozmowę o polskich związkach frazeologicznych lub wykonać dodatkowo inne ćwiczenia frazeologiczne.

Cenną pomocą dla polonisty pracującego za granicą mogą być książki dla dzieci, popularyzujące wiedzę o polskiej frazeologii, zwłaszcza seria o Bartusiu autorstwa Grzegorza Kasdepkego:

- Grzegorz Kasdepke, *Co to znaczy? 101 zabawnych historyjek, które pozwolą zrozumieć znaczenie niektórych powiedzeń*.
- Grzegorz Kasdepke, *Powrót Bartusia, czyli Co to znaczy... po raz drugi*.

VI. TEMAT: JOANNA PAPUZIŃSKA, *ASIUNIA*. (KARTA NR 6)

Opublikowana w 2011 roku książka Joanny Papuzińskiej pt. *Asiunia* to adresowana do dzieci opowieść o wspomnieniach autorki z okresu II wojny światowej, którą Joanna Papuzińska spędziła w okupowanej Warszawie. Mimo tragizmu losów rodziny (jednym z pierwszych wspomnień Joanny Papuzińskiej jest aresztowanie jej matki przez Niemców), książeczka jest napisana w tonie spokojnej, rzeczowej opowieści o losach dzielnej małej dziewczynki, która nie jest w pełni świadoma rozmiarów dziejowej katastrofy, ale szczegółowo i wiernie zdaje sprawę ze swoich wojennych losów. Joanna Papuzińska wraz z babcią i braćmi (matka została rozstrzelana, ojciec natomiast walczył w powstaniu warszawskim) opuściła lewobrzeżną Warszawę przed 1 sierpnia 1944 roku, więc jej opowieść prowadzona jest z perspektywy warszawiaków przebywających poza ogarniętym powstaniem obszarem miasta.

Ciąg dalszy opowieści o wojennych losach rodziny Papuzińskich – *Mój tato szczęściarz* (2013) – to równie ciekawa i godna polecenia historia, tym razem opowiedziana Asiuni przez ojca, który wziął udział w Powstaniu Warszawskim i zdołał ocaleć.

W ostatnich latach w polskiej literaturze dla dzieci i młodzieży zarysował się wyraźny nurt literatury faktu lub realistycznych powieści tematyce historycznej. Książki dla dzieci, opowiadające o drugiej wojnie światowej, piszą autorzy zarówno starszego, jak i młodego pokolenia; wiele powieści tego nurtu jest wartych polecenia: *Arka czasu* Marcina Szczygielskiego (2013), *Zakłęcie na „w”* Michała Rusinka (2016), *Czy wojna jest dla dziewczyn* Pawła Baręsewicza (2014), *Bezsenna Jutki* Doroty Combrzyńskiej-Nogali (2012).

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Wstępem do cyklu 5 kolejnych kart pracy, poświęconych analizie wspomnień Joanny Papuzińskiej, jest zadanie polegające na zgromadzeniu podstawowych informacji na temat drugiej wojny światowej, Warszawy w tym okresie oraz związanych z wojną elementów biografii Joanny Papuzińskiej. Wszystkie potrzebne informacje można odnaleźć w Wikipedii, warto jednak – w miarę możliwości – zachęcić uczniów do korzystania z materiałów popularnonaukowych dostępnych w szkolnej bibliotece bądź z podręczników do historii Polski.

VII. TEMAT: JOANNA PAPUZIŃSKA, *ASIUNIA*. (KARTA NR 7)

Informacje biograficzne:

Joanna Papużyńska urodziła się 3 stycznia 1939 roku w Warszawie, jako córka Zofii Wędrychowskiej-Papuzińskiej, bibliotekarki i działaczki społecznej, oraz Stanisława Papuzińskiego, pedagoga. Matka Joanny Papuzińskiej została aresztowana i rozstrzelana w więzieniu na Pawiaku w związku z udzieleniem pomocy ściganym przez Niemców chłopcom z „Zawiszków, najmłodszym harcerzom z Szarych Szeregów. Joanna Papużyńska spędziła wojnę pod opieką różnych osób, po powstaniu warszawskim odnalazł ją ojciec, z którym wróciła do Warszawy.

Ukończyła studia dziennikarskie na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie podjęła pracę naukową. Obecnie profesor nauk humanistycznych, badaczka literatury dla dzieci i młodzieży. Autorka wielu utworów literackich dla dzieci. Najszerzej znany pozostaje wielokrotnie wznawiany zbiór opowiadań z 1968 roku pt. *Nasza mama czarodziejka*. Laureatka wielu nagród, w tym Orderu Uśmiechu.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Karta nr 7 zawiera fragment książki pt. *Asiunia*, opisujący życie codzienne dzieci w okupowanej Warszawie: naloty, schodzenie do piwnic, problemy ze zdobyciem artykułów codziennego użytku, zwłaszcza ubrań. Problematyka utworu Papużyńskiej wpisuje się w żywą aktualnie tendencję do prezentowania „wielkiej” historii z punktu widzenia małych dzieci. Podobne tendencje – prezentacja osobistego doświadczenia i życia codziennego uczestników przełomowych wydarzeń historycznych – widoczne są także w literaturze adresowanej do czytelników dorosłych, a także w innych tekstach kultury: wystawach, muzeach, filmach dokumentalnych.

Pracę z tą kartą warto poprzedzić rozmową o codziennych, podstawowych potrzebach człowieka, a także o działaniach podejmowanych w sytuacjach zagrożenia, a także o konieczności niesienia pomocy humanitarnej.

VIII. TEMAT: JOANNA PAPUZIŃSKA, *ASIUNIA*. (KARTA NR 8)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

onomatopeja – imitowanie za pomocą dźwięków mowy rozmaitych pozajęzykowych zjawisk akustycznych. Najprostszymi postaciami onomatopei są występujące z obrębie słownictwa danego języka wyrazy dźwiękonaśladowcze, których brzmienie wiąże się z oznaczanymi przez nie zjawiskami dźwiękowymi. W utworach literackich dźwiękonaśladownictwo polega nie tylko

na stosowaniu tych wyrazów, lecz także na konstruowaniu dźwiękonaśladowczych sekwencji głosek i układów rytmicznych za pomocą słów, które w izolacji nie mają charakteru onomatopiecznego.

głosolalia – pozbawione leksykalnego sensu twory głoskowe tworzące niby-wyrazy, które często przypominają pewne słowa w języku ojczystym lub obcym.

echolalia – powtarzanie jednakowych układów głoskowych jako naczelną zasadą organizacji wypowiedzi, niezależnie od wymogów semantyki.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Karta nr 8 zawiera fragmenty opowieści Joanny Papużyńskiej o wydarzeniach poprzedzających wybuch powstania warszawskiego oraz o późniejszym ostrzale artyleryjskim. W relacji z tych zdarzeń zwraca uwagę plastyczny opis bombardowań, które rodzina Asiuni przetrwała w Aninie. Warto zwrócić uwagę uczniów na różne środki językowe, za pomocą których Joanna Papużyńska opisuje przebieg zdarzeń (onomatopeje, głosolalie). By wykorzystać obserwacje uczniów, można zaproponować im obejrzenie filmu ze scenami batalistycznymi (np. *Opowieści z Narnii – Lew, Czarownica i stara szafa*) i opracowanie opisu tych scen z wykorzystaniem jak najwierniej naśladujących dźwięki polskich onomatopei.

Zadanie polegające na gromadzeniu podstawowych informacji o powstaniu warszawskim można rozbudować o adresowane do dzieci materiały dostępne na stronie Muzeum Powstania Warszawskiego. Lekcję można także poszerzyć o analizę i interpretację warszawskich pomników, na przykład Pomnika Małego Powstańca autorstwa Jerzego Jarnuszkiewicza (1983).

IX. TEMAT: JOANNA PAPUŻYŃSKA, ASIUNIA. (KARTA NR 9)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

personifikacja, uosobienie – przedstawienie tworów nieożywionych, zjawisk natury i kosmosu, zwierząt, roślin i pojęć abstrakcyjnych jako działających lub przemawiających ludzkich postaci.

antropomorfizacja, ucłowieczenie – przypisanie bytom nieożywionym cech fizycznych, psychicznych lub zachowań właściwych człowiekowi. W odróżnieniu od personifikacji ucłowiecza tylko wybrane rysy przedstawionych zjawisk, nie narzucając im ludzkiej postaci.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Fragment zacytowany w karcie nr 9 ukazuje Anin zrujnowany po przejściu Armii Czerwonej, widziany oczyma dziecka. Charakterystyczne dla dziecięcej wyobraźni jest postrzeganie rzeczywistości w kategoriach antropomorficznych – domy w Aninie są „biedne” i „pokiereszowane”; front, który przeszedł przez Anin, jawi się dziewczynce jako wielki człękokształtny potwór – troll.

Wykreowany przez Joannę Papuzińską zwięzły opis jest bardzo sugestywny i oddziałuje na wyobraźnię. Pracę z kartą można poprzedzić wspólną analizą tekstów lub obrazów ukazujących krajobraz, warto zaakcentować różne sposoby budowania nastroju i budzenia emocji odbiorcy.

X. TEMAT: JOANNA PAPUZIŃSKA, *ASIUNIA*. (KARTA NR 10)***Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:***

pamiętnik – jedna z odmian literatury dokumentu osobistego: relacja prozatorska o zdarzeniach, których autor był uczestnikiem bądź naocznym świadkiem. W przeciwieństwie do dziennika pamiętnik opowiada o zdarzeniach z pewnego dystansu czasowego.

dziennik – inna odmiana literatury dokumentu osobistego: prowadzone regularnie zapiski, które utrwalają bieżące zdarzenia, bez dystansu czasowego.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Podsumowując pracę z fragmentami książki pt. *Asiunia*, warto uświadomić uczniom dystans czasowy, dzielący wydarzenia przedstawione w opowieści Joanny Papuzińskiej od chwili, gdy relacja o tych zdarzeniach jest przez autorkę spisywana.

Opracowane wcześniej przez uczniów karty pracy można wykorzystać, by napisać streszczenie wszystkich przeczytanych fragmentów książki bądź opowiadanie o losach Asiuni. Znajomość form literatury dokumentu osobistego można rozwijać, prosząc uczniów o spisanie jednej kartki dziennika lub fragmentu pamiętnika, zawierającego relację o fikcyjnych bądź faktycznych zdarzeniach z przeszłości.

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY V

I. **TEMAT:** MARCIN SZCZYGIELSKI, *ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI*.

(KARTA NR 1)

Wszystkie karty pracy dla klasy V zostały opracowane z wykorzystaniem fragmentów powieści Marcina Szczygielskiego pt. *Za niebieskimi drzwiami*. Utwór, opublikowany w 2010 roku, jest powieścią dla młodzieży, nawiązującą do tradycji fantastyki naukowej z elementami literatury grozy. Bohaterem książki jest Łukasz, trzynastolatek, który uległ wypadkowi samochodowemu i chodzi o kulach; jego matka, ciężko ranna, zapadła w śpiączkę. Chłopiec, niemający bliższej rodziny, trafia do samotnej ciotki, właścicielki zabytkowego pensjonatu nad Bałtykiem. W chwili złości Łukasz otwiera w swoim pokoju portal, który – jak się okazuje – prowadzi do przyszłości naszej planety. W wyniku nieszczęśliwego spotkania ze złowrogą inteligentną biomaszyną z przyszłości, Łukasz sprowadza do naszego świata tajemniczego Krwawca, za sprawą którego ciotka zostaje całkowicie owładnięta obcą, niebezpieczną osobowością. Niepełnosprawny chłopiec musi stawić czoło niebezpieczeństwu i uratować świat od zagrożenia, które sam nieumyślnie sprowadził.

W zakończeniu akcji dowiadujemy się, że Łukasz od czasu wypadku znajdował się w śpiączce i jego przygody mogły być jedynie wytworem uśpionej wyobraźni.

Powieść Szczygielskiego została zekranizowana w 2016 roku przez Mariusza Paleja.

W klasyfikacji Biblioteki Narodowej powieść pt. *Za niebieskimi drzwiami* jest umieszczona na poziomie 3 (dla czytelników w wieku 12–14 lat).

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

fantastyka – typ twórczości (obejmujący różne teksty kultury: literaturę, film fabularny i animowany, komiks, gry komputerowe), w której celowo wprowadza się do świata przedstawionego elementy niezgodne z konwencją realizmu, a tym samym z obowiązującym w naszej kulturze odczuciem prawdopodobieństwa.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Przygotowanie uczniów do pracy z kartą nr 1 powinno objąć analizę programów informacyjnych w telewizji. Można zaproponować uczniom tworzenie innych form tekstu informacyjnego, np. notatki prasowej lub reportażu. Warto zwrócić uwagę uczniów na niezbędne elementy każdego sprawozdania: wstępne informacje dotyczące czasu, miejsca i uczestników zdarzeń, selekcja najważniejszych faktów i ich logiczne uporządkowanie, podsumowanie.

II. TEMAT: MARCIN SZCZYGIELSKI, ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI.**(KARTA NR 2)*****Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:***

przestrzeń w dziele literackim – jeden z podstawowych elementów świata przedstawionego. W utworach fabularnych konieczne jest osadzenie zdarzeń w pewnej przestrzeni, ale przestrzeń pełni także istotną funkcję symboliczną. W powiązaniu z czasem (**czasoprzestrzeń utworu literackiego**) stanowi ważny składnik wielu gatunków literackich. Łatwo rozpoznać charakterystyczną przestrzeń baśni – nieokreśloną, cudowną, powieści podróźniczo-przygodowej – egzotyczne, odległe kraje albo kryminalnej – zamknięta, niewielka przestrzeń, w której uwięzieni są podejrzani. Niezwykle produktywnym w kulturze popularnej typem przestrzeni jest nawiedzony dom – dziwne miejsce, do którego przenikają tajemnicze, fantastyczne siły lub istoty.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Zadaniem uczniów jest przygotowanie opisu innego starego budynku, który mógłby posłużyć jako tło fantastycznych zdarzeń. Warto poprzedzić ich samodzielną pracę wspólnym opisywaniem fantastycznych przestrzeni w tekstach literackich lub filmach. Przy tej okazji można wskazać uczniom słowa potrzebne w opisie budynku: określenia budulca, dachu, okien, liczby kondygnacji, wymiarów i kształtów bryły architektonicznej, otoczenia domu.

Oceniając prace uczniów, zwracamy uwagę na przejrzystą, najlepiej trójdzielną kompozycję, kompletność opisu budynku, logiczne uporządkowanie elementów opisu i zastosowanie adekwatnego słownictwa.

III. **TEMAT:** MARCIN SZCZYGIELSKI, *ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI*.

(KARTA NR 3)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

monolog wewnętrzny – fragment tekstu narracyjnego zawierający przytoczenie wewnętrznej mowy bohatera. Zadaniem monologu wewnętrznego jest ukazanie świata z punktu widzenia bohatera, charakterystyka jego emocji i odczuć; tematem monologu wewnętrznego jest tok myślenia bohatera, często niespójny, pełen sprzeczności, nielogiczny czy urywany.

„królicza nora” – nawiązanie do wiktoriańskiej powieści Lewisa Carrolla pt. *Alicja w Krainie Czarów*. Bohaterka utworu, biegnąc za białym królikiem, wpada do niewyobrażalnie głębokiego szybu i przenosi się do innego świata. Motyw tajemniczego portalu, bramy czy innego punktu pośredniczącego między światami, bywa nazywany „króliczą norą”; wątek ten spotykamy na przykład w prozie Roalda Dahla (*Charlie i fabryka czekolady*).

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Zadaniem uczniów jest wskazanie i opisanie innego przykładu „fantastycznego portalu” prowadzącego do innej rzeczywistości. Obraz dołączony do ćwiczenia być może nasunie uczniom skojarzenia z powieścią lub filmem pt. *Lew, Czarownica i stara szafa* C.S. Lewisa, peronem 9 i $\frac{3}{4}$ na dworcu King's Cross w Londynie z powieści o Harrym Potterze, lustrem z książki pt. *Po drugiej stronie lustra* lub dowolną inną realizacją tego motywu.

Celem zadania jest przede wszystkim kształcenie kompetencji w zakresie opisu, choć warto również uświadomić uczniom podobieństwo polskiej i światowej literatury dziecięcej, czerpiącej ze wspólnego kulturowego dziedzictwa.

IV. **TEMAT:** MARCIN SZCZYGIELSKI, *ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI*.

(KARTA NR 4)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

epitet – wyraz określający rzeczownik. Epitetami są najczęściej przymiotniki albo imiesłowy. Rozróżniamy kilka typów epitetu (np. epitet stały albo metaforyczny). Dawne epitety zdobnicze skonwencjonalizowały się i zamieniły w obiegowe sformułowania (*lazurowe niebo, kryształowe wody*).

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Karta nr 4 zawiera bardzo szczegółowy, obszerny opis fantastycznego świata z przyszłości, do której przypadkowo przeniósł się Łukasz, otwierając niebieskie drzwi. W językowym ukształtowaniu opisu zdecydowanie dominują przymiotniki w funkcji epitetów, bardzo często określających kolor. Jedno z zadań polega na gromadzeniu przedmiotów (lub zdjęć przedmiotów), których kolor odpowiada użytym w tekście określeniom. By ułatwić uczniom zadanie, warto omówić pisownię przymiotników złożonych oznaczających barwy (biało-czerwony, szaroniebieski i szaro-niebieski, jasnozielony).

Inne polecenie może polegać na próbie udzielenia hipotetycznej odpowiedzi na pytanie „Gdzie znalazł się Łukasz?”. Wypowiedź oceniamy, biorąc pod uwagę zarówno poprawność i spójność wypowiedzi oraz obecność w niej argumentów, jak i jej związek z zacytowanym fragmentem powieści.

V. TEMAT: MARCIN SZCZYGIELSKI, ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI.**(KARTA NR 5)**

Karta nr 5 zawiera fragment powieści opisujący kolejne portale, które Łukasz otworzył w innych pokojach i kolejne światy, które zobaczył. Polecenie nr 2 umieszczone na karcie pracy wskazuje na podobieństwo powieści Marcina Szczygieskiego i twórczości Stanisława Lema, najszerzej znanego na świecie polskiego pisarza literatury *science fiction*.

Informacje biograficzne:

Stanisław Lem urodził się 12 września 1921 roku we Lwowie, zmarł 27 marca 2006 roku w Krakowie. Wybitny pisarz literatury *science fiction* i eseista, z wykształcenia lekarz. Wczesne teksty Lema z lat 50. i częściowo 60.: *Obłok Magellana*, *Powrót z gwiazd* podejmują klasyczne tematy fantastyki naukowej, teksty późne mają charakter filozoficzny, koncentrują się na zagadnieniach egzystencjalnych: *Solaris* (1961), *Głos Pana* (1968). Godna uwagi jest także eseistyka Lema (zbiory *Doskonała próżnia*, *Wielkość urojona* z lat 60.).

Jeśli uczniowie są zainteresowani tą odmianą fantastyki, warto zapoznać ich także z twórczością innych polskich pisarzy, tworzących literaturę fantastyczno-naukową.

Wśród nich na uwagę zasługuje **Jacek Dukaj**, pisarz urodzony w 1974 roku, absolwent filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim, autor cenionych tomów opowiadań: *W kraju niewiernych* (2000) – zbiór, w którym znajduje się m.in. opowiadanie *Katedra*, zekranizowane w formie

filmu animowanego przez Tomasza Bagińskiego; a także powieści: *Lód* (2007). W 2009 roku Dukaj opublikował znakomity i wielokrotnie nagradzany utwór dla dzieci – krótką powieść pt. *Wroniec*, opowiadającą o przygodach małego chłopca w okresie stanu wojennego wprowadzonego w 1981 roku w Polsce.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Zadanie związane z uzupełnianiem tabeli umieszczonej na karcie pracy może sprawić uczniom trudność ze względu na specyficzną leksykę tego fragmentu, opisującego realia innych planet. Warto poprzedzić samodzielną pracę uczniów wspólną lekturą tekstu i omówieniem znajdujących się w nim wyrazów (*płyn, gaz, tlen, palnik, strużka* itp.).

VI. TEMAT: MARCIN SZCZYGIELSKI, ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI.

(KARTA NR 6)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

narracja pierwszoosobowa – narracja prowadzona z punktu widzenia postaci, która osobiście bierze udział w przedstawionych wydarzeniach. Narracja pierwszoosobowa jest bardzo wiarygodną formą opowiadania – mamy wrażenie, że bohater-narrator relacjonuje zdarzenia, które są częścią jego doświadczenia. Zróżnicowanie narracji pierwszoosobowej obejmuje dwa aspekty usytuowania narratora w świecie przedstawionym: opowiadająca postać może być centralnym bohaterem (jak Łukasz w powieści pt. *Za niebieskimi drzwiami*) bądź świadkiem działań innej, dominującej postaci (jak doktor Watson w opowiadaniach o Sherlocku Holmesie). Dodatkowo opowiadanie może być prowadzone retrospektywnie, często po wielu latach (jak opowieść, którą spisuje Adso z Melku w powieści pt. *Imię róży*) albo w sytuacji „narracyjnego teraz” (jak opowieść Łukasza, skonstruowana z czasowników w formie czasu teraźniejszego).

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Pytania dotyczące strategii narracji umieszczone na karcie pracy warto poprzedzić analogicznym ćwiczeniem wykonywanym wspólnie w klasie, na materiale zaczerpniętym z innych tekstów dla dzieci i młodzieży.

Pojawiający się w tekście Szczygielskiego motyw drogi, która pociąga bohatera i skłania go do zagłębienia się w fantastycznym świecie, jest obecny w wielu tekstach kultury. Jako kontekst można przywołać utwory H. Sienkiewicza: *W pustyni i w puszczy*, J.R.R. Tolkiena: *Hobbit albo Tam i z powrotem* czy E. Kästnera: *35 maja*.

VIII. TEMAT: MARCIN SZCZYGIELSKI, ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI.**(KARTA NR 7 I 8)*****Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:***

kompozycja – termin o szerokim znaczeniu, odnoszący się do opisu wielu tekstów kultury, w szczególności do utworu literackiego, ale także do sztuk plastycznych (fotografia, malarstwo, rzeźba) czy architektury, a także muzyki. Kompozycja to układ elementów dzieła i ich usytuowanie względem innych elementów oraz wobec całości. Celem kompozycji jest nadanie wszystkim elementom spójności.

Układ elementów świata przedstawionego, który prezentuje się jako zwarty, uporządkowany, celowy i skończony, nazywamy kompozycją zamkniętą. Układ luźny, fragmentaryczny, pozbawiony wyrazistych ram i wieloznaczny nosi nazwę kompozycji otwartej.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Ćwiczenie, którego celem jest opis starej fotografii, warto wykorzystać do rozwijania kompetencji interpretacyjnej i językowej w zakresie analizy dowolnego obrazu. Lekcja poświęcona doskonaleniu tej umiejętności może korzystać z zupełnie innego materiału ikonicznego, ale warto przypomnieć uczniom podstawowe zasady tworzenia opisu dzieła sztuk plastycznych, zwłaszcza takie elementy jak: określenie autora i tytułu, tematu i tworzywa, kompozycji jego części, znaczenia zastosowanych barw i form.

VII. TEMAT: MARCIN SZCZYGIELSKI, ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI.**(KARTA NR 9)*****Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:***

suspens – zawieszenie opowiadania w momencie, w którym czytelnik jest szczególnie zaintrygowany dalszym rozwojem zdarzeń. Celem tego zabiegu, posługującego się na ogół retardacją (opóźnieniem), jest wywołanie u czytelnika wzrostu napięcia.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Karta nr 7 zawiera fragment tekstu bezpośrednio poprzedzający katastrofę: Łukasz zamierza wejść do domu, w którym spotka niezwykle niebezpieczną istotę – Krwawca. Opowiadanie

zawiera sugestie, mające wzbudzać niepokój. Opowiadania uczniów o hipotetycznym dalszym ciągu zdarzeń będą prawdopodobnie zawierały raczej negatywne skojarzenia i domysły. Oceniając wypowiedzi uczniów, zwracamy uwagę na spójność opowiadań i logikę następstwa przyczynowo-skutkowego.

Zadanie nr 2, wymagające wypisania 15 rzeczowników i przymiotników, których można użyć w opisie zabytkowego miasteczka, także warto poprzedzić podobnym ćwiczeniem leksykalnym wykonanym wspólnie w klasie na podstawie innego materiału tekstowego.

IX. TEMAT: MARCIN SZCZYGIELSKI, ZA NIEBIESKIMI DRZWIAMI. **(KARTA NR 10)**

Informacje biograficzne:

Marcin Szczygielski, urodzony w 1972 roku, to obecnie najbardziej poczytny polski pisarz, adresujący swoje książki do nastolatków. Szczygielski tworzy także popularne powieści dla dorosłych czytelników.

Wspólną cechą różnorodnych utworów Szczygielskiego są obecne w nich elementy fantastyki, występujące zarówno w tekstach współczesnych, jak i historycznych, nawiązujące do estetyki powieści grozy, *fantasy* czy *science fiction*. Jako pisarz tworzący dla dzieci Szczygielski zadebiutował w 2009 roku powieścią pt. *Omega*, która przyniosła mu wiele prestiżowych wyróżnień. Drugą, także bardzo dobrze przyjętą powieścią autora było *Za niebieskimi drzwiami*. *Czarny młyn* (2011) to kolejna powieść grozy w dorobku Szczygielskiego, adresowana do dzieci w wieku 12–14 lat – miejscem akcji jest maleńka miejscowość odcięta od świata przez nowo wybudowaną autostradę. W zapomnianym miasteczku pozostaje kilka biednych rodzin; jedna z nich składa się z dwojga dzieci wychowywanych przez samotną matkę. Pod jej nieobecność tajemniczy czarny młyn w otaczającym miasteczko opuszczonym kombinacie nieoczekiwanie zaczyna się obracać. Z dnia na dzień staje się coraz zimniej, a dorośli pogrążają się w stanie głębokiej apatii. Dzieci uświadamiają sobie z przerażeniem, że czarny młyn jest powodem opętania ich rodziców.

Kolejna głośna powieść Mariusza Szczygielskiego, *Arka czasu* (2013), to utwór o tematyce historycznej. Bohaterem powieści jest Rafał, mały chłopiec, który mieszka wraz z dziadkiem w Dzielnicy, której nie można opuścić, choć w jej murach panuje głód i tłok. Dorosły czytelnik szybko orientuje się, że *Arka czasu* to opowieść o życiu w warszawskim getcie. Początkowo realistyczna powieść zamienia się stopniowo z fantastyczny utwór inspirowany klasyką literatury *science fiction*.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

W celu podsumowania pracy z dziesięcioma kartami poświęconymi powieści Marcina Szczygielskiego warto poprosić uczniów o napisanie streszczenia przedstawionych zdarzeń (np. w formie listu do matki). Wyznamy uczniom nieprzekraczalną objętość streszczenia – optymalna długość tej formy wypowiedzi to około 10% tekstu wyjściowego. Przypominamy uczniom o konieczności zachowania logiki rozwoju zdarzeń i utrzymania ich w chronologicznym porządku.

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY VI

I. TEMAT: MICHAŁ RUSINEK, *KOPCIUSZEK*. (KARTA NR 1)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

retelling – opowiedzenie na nowo pewnych utrwalonych w kulturze, powszechnie znanych historii, na ogół z intencją głębokiego przekształcenia tradycyjnych motywów, często wręcz prowadzące do ich sparodiowania.

„**Kopciuszek**” – jedna z najstarszych i najszerzej znanych baśni, spopularyzowana w Europie w wersji Charlesa Perraulta (charakterystyczne elementy tego eleganckiego i uładzonego wariantu to obecność chrzestnej matki-wróżki i karoca z dyni), znana także szeroko z przekazów braci Grimm (wersja z obcinaniem pięty i palca). Zdaniem Bettelheima baśń o Kopciuszkę wywodzi się z Azji, pierwsza znana redakcja została dokonana w IX w. p.n.e. w Chinach. Tematem baśni jest rywalizacja między rodzeństwem: bardzo źle traktowana bohaterka zostaje wykluczona z rodziny za sprawą zazdrosnej macochy i siostr; czas upływa jej na ciężkiej pracy, śpi w popiele, symbolizującym jednocześnie pokorę, ciepło domowego ogniska i kult zmarłych (zmarłej dobrej matki).

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Pełna ironii opowieść o współczesnym Kopciuszkę odwraca nacechowanie wszystkich elementów oryginału: siostry Kopciuszka to inteligentne i niezależne dziewczyny, które są brzydkie, ponieważ nie czują się w obowiązku spełniać niczyich oczekiwań. Kopciuszek odznacza się konformizmem: głoduje, ponieważ chce schudnąć; sprząta i oddziela groch od soczewicy z powodu nerwicy na punkcie porządku, charakterystycznej dla osób chorych na anoreksję. Zarówno komizm przedstawionej wersji baśni, jak i ironicznie nacechowana gra z tradycją będą prawdopodobnie czytelne dla większości uczniów. W razie potrzeby warto przywołać kontekst filmu pt. *Shrek*, w którym tradycyjna baśń ulega podobnej dekonstrukcji.

II. **TEMAT:** MICHAŁ RUSINEK, *KOPCIUSZEK*. (KARTA NR 2)

Informacje biograficzne:

Michał Rusinek, urodzony w 1972 roku, to twórca literatury dziecięcej, publikujący przede wszystkim utwory wierszowane, a także historyk literatury, nauczyciel akademicki, tłumacze wieloletni sekretarz Wisławy Szymborskiej. Rusinek tworzy teksty dla dzieci współpracując często ściśle ze swoją siostrą, ilustratorką Joanną Rusinek. Wśród jego utworów dla dzieci znalazła się „antybaśń” *Kopciuszek*, żartobliwy poradnik dla dzieci *Jak przeklinać*, przewodnik *Pałac Prezydencki dla dzieci*, książka o dzieciństwie Fryderyka Chopina *Mały Chopin*, napisana z okazji Roku Chopinowskiego (2010) oraz opowiadająca o powstaniu warszawskim książka reprezentująca dziecięcą literaturę faktu *Zakłęcie na „w”*.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Problemy współczesnego Kopciuszka i jego konflikt z siostrami będą prawdopodobnie zrozumiałe dla uczniów w kontekście współczesnej kultury popularnej, ukazującej w wielu tekstach podobną polaryzację postaw nastolatków. Przed przystąpieniem do samodzielnej pracy warto zwrócić uwagę uczniów na język, jakim mówi Kopciuszek, stosunek bohaterki do sióstr, a także cele i dążenia Kopciuszka. Ironiczny ton wypowiedzi narratora demaskuje także nieuczciwego biznesmena i jego syna, kandydata do ręki Kopciuszka.

Fabula tradycyjnej baśni, poddana renarracji, posłużyła Michałowi Rusinkowi przede wszystkim do ośmieszenia postaw konformistycznych i merkantylnizmu.

III. **TEMAT:** MICHAŁ RUSINEK, *KOPCIUSZEK*. (KARTA NR 3)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

parodia – wypowiedź naśladująca cudzy styl z zamiarem jego ośmieszenia. Jej istotą jest przejmowanie pewnego sposobu organizacji tekstu, ale w oderwaniu od jego tradycyjnego kontekstu, przez co cechy pierwowzoru ulegają komicznemu wyjaskrawieniu.

Szerszym pojęciem jest stylizacja – celowe naśladowanie cudzego stylu, na przykład stylu historycznego (archaizacja), stylu innych warstw społecznych (stylizacja gwarowa). Także parodia jest pewną (ośmieszającą oryginał) odmianą stylizacji.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Parodia jest zjawiskiem złożonym i trudnym, a mimo to szeroko znanym ze względu na rozpowszechnienie w kulturze popularnej (np. w formie parodii horroru). Samodzielną pracę uczniów warto poprzedzić ćwiczeniami w zakresie rozpoznawania parodii np. w malarstwie.

Pytanie o parodię w odniesieniu do historii o Kopciuszku w wersji Rusinka powinno przynieść następujące odpowiedzi: Michał Rusinek żartuje ze współczesnych nastolatków, ale ośmiesza również pierwowzór – baśń o idealnej, dobrej, pokornej i skromnej dziewczynce, której postawę w dzisiejszym społeczeństwie musielibyśmy uznać za wyraz niedostosowania i patologicznej bierności.

IV. TEMAT: ANDRZEJ SAPKOWSKI, WIEDŹMIN. (KARTA NR 4)***Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:***

literatura fantasy – odmiana fantastyki odznaczająca się ontologiczną motywacją zjawisk wykraczających poza porządek empirii; zjawisk, które są uzasadnione obecnością magii, stanowiącej fundamentalny składnik ontologii świata przedstawionego. Konwencja literatury *fantasy*, uważana za najmłodszą wśród odmian fantastyki, odwołuje się do najstarszych tradycji kultury: mitologii i ludowej baśni. Akcja książek z kręgu literatury *fantasy* osadzona jest w rzeczywistości nawiązującej do wyobrażeń na temat bliżej nieokreślonych, bardzo odległych czasów; wrażenie dawności przedstawionego świata wiąże się z licznymi odwołaniami do kultury średniowiecza, archaicznych praktyk kulturowych, wymarłych języków i fantastycznych postaci wywodzących się z tradycji baśni ludowej. W klasycznej literaturze *fantasy* bohater ma do wypełnienia pewną misję, w której zwykle towarzyszy mu krąg pomocników; w trakcie wyprawy bohater poddawany jest licznym próbom i w efekcie ulega głębokiej przemianie wewnętrznej, której przebieg często naśladuje rytuały inicjacji.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Przygotowując uczniów do samodzielnej pracy z kartą, warto przeczytać lub wskazać im legendę o bazyliuszku w wersji Artura Oppmana. Elementy opowieści o walce Geralta z bazyliuszkiem Andrzej Sapkowski zaczerpnął z tej właśnie wersji polskiej legendy.

V. TEMAT: ANDRZEJ SAPKOWSKI, *WIEDŹMIN*. (KARTA NR 5)

Informacje biograficzne:

Andrzej Sapkowski to urodzony w 1948 roku pisarz literatury *fantasy*, znany przede wszystkim jako twórca postaci Wiedźmina, najsłynniejszego bohatera polskiej fantastyki. Postać wiedźmina Geralta z Rivii powstała w 1986 roku, gdy ukazało się pierwsze opowiadanie Sapkowskiego o tym bohaterze.

Cykl wiedźmiński Sapkowskiego obejmuje opowiadania (przede wszystkim trzy zbiory, wznawiane później w różnych konfiguracjach): *Wiedźmin* (1990), *Ostatnie życzenie* (1993) i *Miecz przeznaczenia* (1993), pięć powieści: *Krew elfów* (1994), *Czas pogardy* (1995), *Chrzest ognia* (1996), *Wieża jaskółki* (1997), *Pani Jeziora* (1999) i luźno związaną z główną fabułą powieść *Sezon burz* (2013).

Wielką zaletą opowieści o Wiedźminie jest obecna w nich tradycja oraz przetworzone literacko legendy i podania polskich oraz słowiańskich ludowych wierzeń.

Pytania i polecenia pomocnicze do wykorzystania podczas pracy w klasie:

Prawdopodobnie zadanie związane z poszukiwaniem w kulturze postaci smoka nie sprawi uczniom większej trudności, natomiast analizę pojęć *widłogon* i *oszluzg* warto poprzedzić rozmową na temat innych polskich neologizmów.

Pewną pomocą mogłyby posłużyć polskie przekłady serii książek o Harrym Potterze, dokonane przez Andrzeja Polkowskiego. Tłumacz wielokrotnie podejmuje próby tworzenia neologizmów na określenie magicznych stworzeń, np. nazw smoków: *rogogon*, *spiżobrzuch*, czy gatunku *skłątka tylnowybuchowa*; analiza tworzonych przez Polkowskiego neologizmów może stanowić wstęp do samodzielnej interpretacji neologizmów Andrzeja Sapkowskiego.

VI. TEMAT: JAKIE SĄ NASZE MARZENIA? (KARTA NR 6)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

podmiot liryczny (ja liryczne) – osoba fikcyjna stworzona w utworze lirycznym, która wypowiada swoje przeżycia, doznania, refleksje, przekonania czy poglądy. Jest często utożsamiany z autorem utworu lirycznego jako wyraziciel jego doświadczeń życiowych, poglądów, pragnień i aspiracji.

liryka bezpośrednia – liryka, obok epiki i dramatu, to jeden z podstawowych rodzajów literackich. Obejmuje utwory, których tematyka skoncentrowana jest na przedstawianiu w postaci

monologowej przeżyć wewnętrznych człowieka, jego doznań, emocji i przekonań. W liryce bezpośredniej podmiot mówiący występuje zawsze w pierwszej osobie (liczby pojedynczej lub mnogiej), wyrażając wprost swoje myśli, przeżycia, pragnienia, emocje.

Informacje biograficzne:

Joanna Kulmowa urodziła się 25 marca 1928 roku w Łodzi. Jest poetką, prozaikiem, autorką utworów scenicznych i reżyserem, największy jednak rozgłos przyniosły jej książki adresowane do młodych czytelników. Wydała wiele tomów wierszy dla dzieci, m.in. *Śpiew lasu* (1967), *Wiersze dla Kai* (1970), *Zasypianki* (1972), *Krześlaki z rozwianą grzywą* (1978), *Niebo nad miastem* (1986), *Zagubione światelko* (1990). Jej wiersze cechuje niezwykle poczucie humoru, połączone z fantazją i wyobraźnią, poetka chętnie odwołuje się do świata dziecięcych marzeń i zabaw. Posługuje się nowoczesnym językiem literackim, mocno zakorzenionym w tradycji poezji lingwistycznej, stąd w jej wierszach znaleźć można wiele eksperymentów słownych.

Studiowała początkowo historię na Uniwersytecie Łódzkim, następnie ukończyła studia aktorskie w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej i Filmowej w Łodzi oraz reżyserię w Państwowej Wyższej Szkole Teatralnej w Warszawie. Pracowała jako asystentka reżysera w warszawskich teatrach, a w 1955 roku objęła stanowisko redaktora działu teatralnego w wydawnictwie Nasza Księgarnia. Jako reżyser teatralny wystawiała spektakle w teatrach w Łodzi, w Poznaniu i w Koszalinie, a w Teatrze Wybrzeże pełniła funkcję kierownika literackiego. Współtworzyła także Scenę Kameralną Filharmonii Narodowej.

Pod koniec lat 70. podjęła współpracę ze środowiskami opozycyjnymi, publikowała wiersze w pismach drugoobiegowych: „Zapisie” i „Pulsie”. Po wprowadzeniu stanu wojennego zamieszczała swoje utwory w czasopismach podziemnych, wydawała też tomy poetyckie w drugim obiegu.

Debiutowała w 1952 roku, później ogłosiła kilka tomów wierszy, m.in. *Fatum na zakręcie* (1957), *Boże umieranie* (1962), *Cykuta i Jonasz, czyli nasza epoka* (1967), *Trefnisiem będąc* (1978). Jej wiersze cechuje różnorodność tematyczna. Poetka zaskakuje zmiennością nastroju, głębokiemu liryzmowi jej wierszy często towarzyszy dowcip, a refleksyjność łączy się z poetyką groteski.

Joanna Kulmowa, *Marzenia*

Ja nie lubię chodzić do szkoły,
choć nic nie ma we mnie z lenia.
Ja nie lubię chodzić do szkoły,
bo w tornistrze się nie mieszczą marzenia.
W szkole jest wielki porządek,

nikt nie trzyma pod ławką marzeń,
muszę zostawiać je w domu –
pod stołem albo w jakiejś szparze.
A one przez ten czas rosną,
odbywają samotne podróże
i kiedy wracam ze szkoły za dalekie są
i na mnie za duże.

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Joanny Kulmowej:

Znajdź w wierszu wszystkie formy gramatyczne, które decydują o jego przynależności do liryki bezpośredniej.

Jak sądzisz, czy poeta chciałby chodzić do szkoły? Uzasadnij swoje zdanie.

Czy jest coś – Twoim zdaniem – co łączy poetę z dzieckiem?

VII. TEMAT: POETYCKA WIZJA OLIMPIJSKICH ZMAGAŃ. (KARTA NR 7)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

wiersz stroficzny – strofa to inaczej zwrotka. Zatem wiersz stroficzny składa się z co najmniej dwóch zwrotek, które są wyodrębnione graficznie. Liczba wersów w zwrotce może być różna – od dwóch do nawet ponad dziesięciu.

przenośnia (metafora) – jeden z najważniejszych środków poetyckich, decydujący niekiedy o wartości dzieła. W wyrażeniu metaforycznym następuje głęboka zmiana znaczeń użytych słów. Przenośnia zatem tworzy nowy, oryginalny, niepowtarzalny i poetycki sens.

porównanie – środek poetycki, który pozwala uwydatnić jakąś właściwość opisywanego zjawiska (przedmiotu, wydarzenia, osoby) poprzez wskazanie jego podobieństwa do innego zjawiska. A zatem przenośnia zawsze jest konstrukcją stylistyczną składającą się z dwóch członów, połączonych wyrażeniami: *jak*, *jako*, *jak gdyby*, *niby* i *podobnymi*.

epitet – środek stylistyczny, który znaczy tyle, co określenie. Może zmieniać znaczenie wyrazu, do którego się odnosi – nadawać mu inny odcień, poszerzać bądź zawężać jego treść. Epitety najczęściej mają postać przymiotników (*wysokie drzewa*), rzadziej imiesłowów (*tańczący jastrząb*) lub rzeczowników (*kobieta śmierć*).

Informacje biograficzne:

Kazimierz Wierzyński urodził się 27 sierpnia 1894 roku w Drohobyczu (na ziemi podolskiej, dzisiaj należącej do Ukrainy), zmarł 13 lutego 1969 roku w Londynie. Przywołany wiersz *Skok o tycze* pochodzi z tomu *Laur olimpijski* wydanego w 1927 roku. Za ten zbiór wierszy otrzymał Wierzyński złoty medal w Olimpijskim Konkursie Sztuki i Literatury w Amsterdamie w 1928 roku.

W okresie międzywojennym Kazimierz Wierzyński był współtwórcą (obok Juliana Tuwima, Jarosława Iwaszkiewicza, Jana Lechonia i Antoniego Słonimskiego) poetyckiej grupy Skamander. To o tej grupie Czesław Miłosz, laureat Literackiej Nagrody Nobla w 1980 roku, powiedział „Nigdy nie było tak pięknej plejady”. Po wybuchu II wojny światowej znalazł się na emigracji: najpierw w Paryżu, a po klęsce Francji, przez Portugalię i Brazylię, dotarł do Stanów Zjednoczonych. Nieprzejednany wobec komunizmu, Rosji sowieckiej i uzgodnień jałtańskich nie powrócił po wojnie do Polski. Nieomal 20 lat mieszkał w Sag Harbor, małej osadzie rybackiej na wschodnim krańcu wyspy Long Island. W 1964 roku powrócił do Europy, osiadając ostatecznie w Londynie. Tam też został pochowany, a jego prochy powróciły do Polski w 1978 roku i zostały złożone w Alei Zasłużonych na Starych Powązkach w Warszawie.

Debiutował w 1919 roku tomem poetyckim *Wiosna i wino*, niedługo potem, bo w 1921 roku ukazał się kolejny zbiór *Wróble na dachu*. Wczesne wiersze Wierzyńskiego cechował optymizm, witalizm, radość istnienia. Całkowicie odszedł od wzorów poezji romantycznej i młodopolskiej. Posługiwał się mówionym, często kolokwialnym językiem, wielbił zwykłość i codzienność. W kolejnych zbiorach jego twórczość ulega ewolucji. Radość istnienia zostaje zastąpiona często bolesną refleksją nad naturą człowieka, z niepokojem także obserwował współczesną mu cywilizację: *Rozmowa z puszcza* (1929), *Gorzki urodzaj* (1933). Za swój najważniejszy międzywojenny tom poetycki uznał Wierzyński *Wolność tragiczną* (1936), którego bohaterem uczynił Józefa Piłsudskiego. Wiersze tego zbioru wyrażają postawę katastroficzną, zapowiadając rychły upadek cywilizacji, kultury i młodej wtedy jeszcze niepodległej Polski.

W latach wojny publikuje Wierzyński tomy nawiązujące do tradycji poezji tyrtejskiej, zachęcającej do walki i żołnierskiego czynu: *Ziemia-Wilczyna* (1941), *Krzyże i miecze* (1942). W powojennej, emigracyjnej poezji Wierzyńskiego, głęboko lirycznej, osobistej, wspomnieniowej, wybija się zwłaszcza motyw nostalgii, a więc tęsknoty za utraconą na zawsze ojczyzną. Wierzyński wraca do wzorów poezji romantycznej, często świadomie wykorzystuje jej tradycję: *Korzec maku* (1951), *Siedem podków* (1954), *Kufer na plecach* (1964), *Sen mara* (1969).

Kazimierz Wierzyński, *Skok o tycze*

Już odbił się, już płynie! Boską równowagą
Rozpina się na drzewcu i wieje jak flagą,
Dolata do poprzeczki i nagłym trzepotem
Przerzuca się, jak gdyby był ptakiem i kotem.

Zatrzymajcie go w locie, niech w górze zastygnie,
Niech w tył odrzuci tyczkę, niepotrzebną dźwignię,
Niech tak trwa, niech tak wisi, owinięty chmurą,
Rozpylony w powietrzu, leciutki jak pióro.

Nie opadnie na siłach, nie osłabnie w pędzie,
Jeszcze wyżej się wzniesie nad wszystkie krawędzie.
Odpowie nam z wysoka, odkrzyknie się echem,
Że leci prosto w niebo, jest naszym oddechem.

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Kazimierza Wierzyńskiego:

Jak sądzisz, kto jest podmiotem mówiącym w tym wierszu? W swojej odpowiedzi zastanów się nad znaczeniem dwóch zaimków wykorzystanych w trzeciej zwrotce: „nam” i „naszym”.

Na pewno wielokrotnie oglądałeś zawody lekkoatletyczne, w tym skoki o tyczce. Czy poetycka wizja Kazimierza Wierzyńskiego jest całkowicie odrealniona? Opowiedz własnymi słowami to, co opisuje poeta.

VIII. TEMAT: DZIEJE „PEWNEJ BARDZO STAREJ I ZNISZCZONEJ KAMIZELKI”. (KARTY NR 8, 9, 10)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

epika – obok liryki i dramatu, to jeden z podstawowych rodzajów literackich. Obejmuje utwory, w których świat przedstawiony ma charakter fabularny, a podmiot literacki, czyli narrator usytuowany jest na zewnątrz świata przedstawionego. Podstawową formą wypowiedzi w epice jest narracja. Z uwagi na formę dzieła epickiego wyróżnia się epikę wierszowaną (np. powieść poetycka, epos) oraz epikę prozaiczną (np. nowela, powieść).

narrator – stworzona przez autora dzieła epickiego fikcyjna postać opowiadająca o świecie przedstawionym.

świat przedstawiony – całokształt zjawisk ukazanych w dziele epickim. Najważniejszym składnikiem świata przedstawionego jest temat dzieła.

nowela – prozatorski utwór epicki niewielkich rozmiarów. Ważnym wyróżnikiem tego gatunku jest akcja – zawsze wyrazista, skondensowana, jednowątkowa. Fabuła noweli ma na ogół dramatyczny charakter, zwieńczony punktem kulminacyjnym, w którym decyduje się ostateczny los bohatera.

Informacje biograficzne:

Bolesław Prus, właściwie Aleksander Głowacki herbu Prus, urodził się 20 sierpnia 1847 roku w Hrubieszowie, zmarł 19 maja 1912 roku w Warszawie. Był wybitnym pisarzem, prozaikiem, nowelistą i publicystą okresu pozytywizmu. Wielki miłośnik Warszawy, stał się kronikarzem miasta, pozostawiając wielotomowe dzieło: *Kroniki*. Naukę w gimnazjum rozpoczął w 1862 roku, w następnym jednak roku mając 16 lat przerwał naukę i wziął udział w powstaniu styczniowym. Został ranny podczas jednej z potyczek i znalazł się w rosyjskiej niewoli. Z uwagi na młody wiek został zwolniony, a następnie ponownie aresztowany za udział w powstaniu. Po zwolnieniu z więzienia wstąpił do Szkoły Głównej w Warszawie na Wydział Matematyczno-Fizyczny. Od 1874 roku współpracował z „Kurierem Warszawskim”, w którym publikował między innymi *Kronikę tygodniową*. Oprócz Warszawy bardzo mocno związany był z uzdrowiskową miejscowością Nałęczów. Przez 30 lat przyjeżdżał tam bardzo często na wypoczynek. Został pochowany na cmentarzu powązkowskim w Warszawie.

Pierwszą ważną powieścią Bolesława Prusa była *Placówka* drukowana początkowo na łamach czasopisma „Wędrowiec”. Najbardziej znaną jednak i najwybitniejszą jego powieścią jest *Lalka*, której pierwsze wydanie książkowe ukazało się w 1890 roku. Ta rozległa epicka powieść, będąca także panoramą ówczesnej Warszawy, dokonuje bolesnego rozrachunku z dziewiętnastowieczną historią narodu polskiego i dwiema ważnymi dla Polaków ideologiami: romantyzmem i pozytywizmem. Kolejna powieść *Emancypantki* (1894) podjęła problematykę społeczno-obyczajową. Prus był także autorem ciekawej i wybitnej powieści historycznej *Faraon* (1897) – dzieła reprezentujące model powieści profesorskiej, którego akcja rozgrywa się w starożytnym Egipcie. Bolesław Prus był także mistrzem krótkich form epickich, zwłaszcza noweli: *Katarynka* (1880), *Kamizelka* (1882), *Grzechy dzieciństwa* (1883).

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY VII

I. TEMAT: CÓŻ JEST PIĘKNIEJSZEGO NIŻ WYSOKIE DRZEWA?

(KARTA NR 1)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

uosobienie (personifikacja) – nadanie w utworze literackim cech ludzkich zjawiskom nieożywionym, pojęciom abstrakcyjnym, roślinom, zwierzętom.

pytanie retoryczne – figura retoryczna, która nie wymaga udzielenia odpowiedzi. Autor posługuje się formą pytania, ale jedynie po to, aby wzmocnić swoje przekonania.

Informacje biograficzne:

Leopold Staff urodził się 14 listopada 1878 roku we Lwowie, zmarł 31 maja 1957 roku w Skarżysku-Kamiennej. Był jedną z najwybitniejszych i najbardziej wyrazistych osobowości twórczych w kulturze i literaturze polskiej XX wieku. Studiował prawo, filozofię i romanistykę na Uniwersytecie we Lwowie. Był bardzo aktywny w polskim życiu literackim okresu międzywojennego, pełnił funkcje wiceprezesa i prezesa Polskiej Akademii Literatury. Lata wojny spędził w Warszawie, tu także zamieszkał po wojnie. Został pochowany na warszawskich Powązkach.

Debiutował w okresie Młodej Polski tomem poetyckim *Sny o potędze* (1901). Następny tom *Dzień duszy* opublikował w 1903 roku. Te dwa tomy usytuowały go w grupie najwybitniejszych twórców epoki młodopolskiej, obok Kazimierza Przerwy-Tetmajera i Jana Kasprówicza. Wczesne wiersze Staffa charakteryzuje dekadentyzm, zwątpienie w cywilizację, poczucie słabości i niemocy, a swoistym manifestem jego postawy był wiersz *Deszcz jesienny*. Przełom w światopoglądzie poetyckim Staffa przyniósł tom *Gałąź kwitnąca* (1908). Poeta zwrócił się w stronę klasycyzmu i franciszkanizmu, głosił postawę humanizmu i umiłowania życia. Ta postawa zaowocowała wybitnymi zbiorami wierszy ogłoszonymi w okresie międzywojennym: *Ucho igielne* (1927), *Wysokie drzewa* (1932) i *Barwa miodu* (1936). Tragiczne doświadczenia wojenne zawarł w tomie *Martwa pogoda* (1946). I tu jednak głosił głęboko chrześcijańskie przekonanie o możliwości moralnej odnowy człowieka po doświadczeniach II wojny światowej. Ostatnie dwa tomy

Wiklina (1954) i *Dziewięć muz* (1958) przynoszą mistrzowskie wiersze utrzymane w klasycznej dyscyplinie, cechujące się zwięzłością i aforystycznymi skrótami.

Leopold Staff, Wysokie drzewa

O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa,
W brązie zachodu kute wieczornym promieniem,
Nad wodą, co się pawich barw blaskiem rozlewa,
Pogłębiona odbitych konarów sklepieniem.
W bezwietrzu sennym ledwo miesza się, kołysze,
Zapach wody, zielony w cieniu, złoty w słońcu,
Gdy z łąk koniki polne w sierpniowym gorącu
Tysiącem srebrnych nożyc szybko strzygą ciszę.
Z wolna wszystko umilka, zapada w krąg głusza
I zmierzch ciemnością smukłe korony odziewa,
Z których widmami rośnie wyzwolona dusza...
O, cóż jest piękniejszego niż wysokie drzewa!

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Leopolda Staffa:

Scharakteryzuj budowę stroficzną przywołanego wiersza i opisz jego wersyfikację (policz sylaby w kolejnych wersach).

Zaznacz wszystkie rymy, scharakteryzuj ich układ.

II. TEMAT: CO POTRAFIĄ WIATRY? (KARTA NR 2)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

liryka pośrednia – utwory liryczne, w których podmiot mówiący nie ujawnia swojej osoby bezpośrednio przez użycie pierwszej osoby liczby pojedynczej lub mnogiej. Bardzo często liryka pośrednia posługuje się opisem zjawisk, rzeczy, a zwłaszcza pejzażu.

Informacje biograficzne:

Julian Tuwim urodził się 13 września 1894 roku w Łodzi, zmarł natomiast 27 grudnia 1953 roku w Zakopanem. Jeden z najwybitniejszych poetów polskich XX wieku, współtwórca literackiej grupy Skamander. Okres międzywojenny spędził w Warszawie. Po wybuchu II wojny światowej znalazł się na emigracji najpierw we Francji, następnie w Ameryce Południowej, ostatecznie

osiadł w Nowym Jorku, w którym mieszkał do 1946 roku, kiedy to zdecydował się na powrót do Polski. Został pochowany w Alei Zasłużonych na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie.

Debiutował w 1918 roku tomem *Czyhanie na Boga*, dwa lata później wydał zbiór *Sokrates tańczący* (1920). Podobnie jak Kazimierz Wierzyński, Tuwim głosił pochwałę życia, radość istnienia, wyrażał postawę witalistyczną. Zerwał z tradycją romantyczną i młodopolską, posługiwał się codziennym, kolokwialnym językiem. Był mistrzem słowa poetyckiego, poetą, który stworzył swój własny oryginalny język. W cyklu *Słopiewnie*, do którego muzykę napisał Karol Szymanowski, posłużył się niezwykle neologizmami, tworząc jeden z najbardziej oryginalnych w poezji polskiej cykl wierszy. W kolejnych tomach następuje ewolucja jego postawy poetyckiej. Wzrasta w niej poczucie niepokoju i lęku o wartość słowa poetyckiego: *Słowa we krwi* (1926), a nadzieję odnajduje poeta w sięgnięciu po uniwersalną i klasyczną tradycję literacką: *Rzecz czarnolesska* (1929). Był niezrównanym poetą dla dzieci – jego utwory są do dziś wydawane i czytane, a na *Murzynku Bambo* i *Lokomotywie* uczyło się polszczyzny wiele pokoleń Polaków. Tuwim to także mistrz satyry, ciętych sformułowań i groteski. Ukoronowaniem jego satyrycznych pasji był poemat *Bal w Operze* (1936). Swoje ostatnie ważne dzieło – poemat dygresyjny *Kwiaty polskie* – rozpoczął pisać na emigracji i kontynuował po powrocie do Polski, jednak nie zdołał go przed śmiercią ukończyć.

Julian Tuwim *Dwa wiatry*

Jeden wiatr – w polu wiał,
Drugi wiatr – w sadzie grał:
Cichuteńko, leciuteńko,
Liście pieścił i szeleścił,
Mdał...

Jeden wiatr – pędziwiatr!
Fiknął kozła, plackiem spadł,
Skoczył, zawiał, zaszybował,
świdrem w górę zakołował
I przewrócił się, i wpadł
Na szumiący senny sad,
Gdzie cichutko i leciutko
Liście pieścił i szeleścił
Drugi wiatr...

Sfrunął śniegiem z wiśni kwiat,
Parsknął śmiechem cały sad,

Wziął wiatr brata za kamrata,
Teraz z nim po polu lata,
Gonią obaj chmury, ptaki,
Mkną, wplątują się w wiatraki,
Głupkowate mylą śmigie,
W prawo, w lewo, świst, podrygi,
Dmą płucami ile sił,
Łobuzują, pal je lichy!...

A w sadzie cicho, cicho...

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Juliana Tuwima:

Zastanów się, dlaczego poeta w przywołanym wierszu, opisując dwa różne wiatry, posłużył się personifikacją? Co – Twoim zdaniem – osiągnął przez użycie tego środka stylistycznego?

Wypisz wszystkie czasowniki odnoszące się do czynności wykonywanych przez oba wiatry. Czy można je jakoś uporządkować, podzielić na grupy?

III. TEMAT: OBRAZY ZAGŁADY: KATASTROFICZNA POEZJA II WOJNY ŚWIATOWEJ. (KARTA NR 3)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

katastrofizm – zespół poglądów w kulturze XX wieku charakteryzujący się przekonaniem o rychłym zmierzchu cywilizacji i historii. Silnie zaznaczył się już w okresie międzywojennym, pełen wymiar osiągnął w latach wojny i okupacji. Postawa katastroficzna była wyrażana zwłaszcza przez młodych poetów urodzonych w okolicach 1920 roku i debiutujących w czasie okupacji.

pokolenie Kolumbów – nazywane również „pokoleniem 1920 roku”. Nazwa pochodzi od tytułu powieści Romana Bratnego *Kolumbowie rocznik 20* wydanej w 1957 roku. Do tego tragicznego pokolenia wojennego zalicza się, oprócz Krzysztofa Kamila Baczyńskiego, m.in. Tadeusza Gajcego, Tadeusza Borowskiego, Tadeusza Różewicza, Zdzisława Stroińskiego, Andrzeja Trzebińskiego. Wspólnym dla nich przeżyciem pokoleniowym stał się wybuch wojny, następnie aktywny udział w życiu konspiracyjnym oraz debiuty poetyckie w wydawnictwach podziemnych.

Informacje biograficzne:

Krzysztof Kamil Baczyński urodził się 22 stycznia 1921 roku w Warszawie, zginął jako żołnierz w powstaniu warszawskim 4 sierpnia 1944 roku. Pochodził z inteligenckiej, znanej warszawskiej rodziny. Jego ojciec Stanisław był pisarzem i krytykiem literackim, natomiast matka Stefania nauczycielką i autorką podręczników szkolnych. Wychował się w domu o tradycjach patriotycznych, niepodległościowych, piłsudczykowskich. Ukończył Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie. Był w jednej klasie z bohaterami powojennej już książki Aleksandra Kamińskiego *Kamienie na szaniec* – żołnierzami Szarych Szeregów: Tadeuszem Zawadzkim (Zośka), Janem Bytnarem (Rudy) i Maciejem Aleksym Dawidowskim (Alek).

Twórczość poetycka Krzysztofa Kamila Baczyńskiego osiągnęła pełną dojrzałość w latach wojny i okupacji. Dominuje w niej tematyka katastroficzna – z jednej strony poeta widzi nieuchronną zagładę swojego pokolenia (katastrofizm pokoleniowy), z drugiej zaś dostrzega dokonującą się zagładę kultury, cywilizacji, historii (katastrofizm historiozoficzny). Pozostawił po sobie również obfitą lirykę miłosną, której bohaterką i adresatką była jego żona Barbara z domu Drabczyńska.

Krzysztof Kamil Baczyński, *Z głową na karabinie*

Nocą słyszę, jak coraz bliżej
drząc i grając krąg się zaciska.
A mnie przecież zdrój rzeźbił chyży,
wyhuśtała mnie chmur kołyska.

A mnie przecież wody szerokie
na dźwigarach swych niosły płatki
bzu dzikiego; bujne obłoki
były dla mnie jak uśmiech matki.

Krąg powolny dzień czy noc krąży,
ostrzem świszcząc tnie już przy ustach,
a mnie przecież tak jak innym
ziemia rosła tęga – nie pusta.

I mnie przecież jak dymu laska
wytryskała gołębia młodość;
teraz na dnie śmierci wyrastam
ja – syn dziki mego narodu.

Krąg jak nożem z wolna rozcina,
przetnie światło, zanim dzień minie,
a ja prześpię czas wielkiej rzeźby
z głową ciężką na karabinie.

Obskoczony przez zdarzeń zamęt,
kręgiem ostrym rozdarty na pół,
głowę rzucę pod wiatr jak granat,
piersi zgniecie czas czarną łapą;

bo to była życia nieśmiałość,
a odwaga – gdy śmiercią niosło.
Umrzeć przyjdzie, gdy się kochało
wielkie sprawy głupią miłością.

4.12.1943

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Krzysztofa Kamila Baczyńskiego:

Zwróć uwagę na słownictwo przywołanego wiersza. Wypisz wszystkie określenia, które wskazują, że punktem odniesienia dla tego wiersza jest wojna i zbliżająca się zagłada.

Zinterpretuj tytuł tego wiersza.

IV. TEMAT: PROZATORSKIE OBRAZY OKUPACJI: IKAR JAROSŁAWA IWASZKIEWICZA. (KARTY NR 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

literatura autobiograficzna – składają się na nią utwory, których tematem jest własne życie autora, jego koleje losów oraz zdarzenia, których był świadkiem.

narracja pierwszoosobowa – narracja to podstawowy sposób wypowiedzi stosowanej w utworze epickim, prezentuje ona wydarzenia uporządkowane czasowo i powiązane z postaciami, które w nich uczestniczą. W narracji pierwszoosobowej, nazywanej narracją pamiętnikarską narrator ujawnia się w pierwszej osobie i opowiada o zdarzeniach, których był świadkiem lub w których sam uczestniczył.

okres wojny i okupacji – przypada na lata 1939 – 1945. II wojna światowa rozpoczęła się dla Polaków dwukrotnie: 1 września napaścią Niemiec hitlerowskich i 17 września inwazją wojsk sowieckich. Bezwarunkowa kapitulacja III Rzeszy nastąpiła 8 maja 1945 roku. W czasie wojny miały miejsce w Warszawie dwa szczególnie tragiczne wydarzenia: w kwietniu 1943 roku wybuchło powstanie w getcie warszawskim, a w sierpniu 1944 roku powstanie warszawskie.

Informacje biograficzne:

Jarosław Iwaszkiewicz urodził się 20 lutego 1894 roku w Kalniku na Ukrainie, zmarł 2 marca 1980 roku w Warszawie. Był prozaikiem, poetą, dramatopisarzem, eseistą, tłumaczem, jedną z najbardziej wyrazistych postaci w dwudziestowiecznej kulturze i literaturze polskiej. Współtworzył grupę poetycką Skamander. W latach 1959–1980 był prezesem Związku Literatów Polskich.

Młodość spędził na Ukrainie. Studiował w Kijowie na uniwersytecie i w konserwatorium. W 1918 roku przeniósł się na stałe do Polski, w 1928 roku zamieszkał wraz z żoną w Podkowie Leśnej pod Warszawą w posiadłości Stawisko. W czasie II wojny światowej był aktywny w podziemnej działalności konspiracyjnej, a jego dom w Stawisku był schronieniem dla wielu Polaków i Żydów. W 1988 roku, pośmiertnie, Iwaszkiewicz i jego żona uhonorowani zostali medalem Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.

Debiutował jako poeta, pierwszy tom poetycki *Oktostychy* wydał w 1919 roku. Zawierał on wiersze inspirowane jeszcze poezją modernistyczną. Liryka Iwaszkiewicza ewoluowała w stronę klasycyzmu: dowodem tego są tomy *Powrót do Europy* (1931), *Lato 1932* (1933) oraz *Inne życie* (1938). Doświadczenia wojenne zawarł w tomie *Ciemne ścieżki* (1957). Krytyka literacka zgodnie uznaje za największe osiągnięcie poetyckie Iwaszkiewicza dwa ostatnie tomy: *Mapę pogody* (1977) oraz *Muzykę wieczorem* (1980).

Szczególne mistrzostwo osiągnął Iwaszkiewicz w nowelistyce. Spośród utworów napisanych w okresie międzywojennym wyróżniają się nowele: *Panny z Wilka* oraz *Brzezina*. Oba ukazały się w 1932 roku. Po II wojnie doczekały się głośnych ekranizacji dokonanych przez Andrzeja Wajdę. W twórczości powojennej wyróżniają się opowiadania *Młyn nad Lutynią*, *Matka Joanna od Aniołów* oraz *Tatarak*.

Iwaszkiewicz był także autorem powieści i dramatów. W 1934 roku opublikował powieść historyczną *Czerwone tarcze*. Ukoronowaniem jego twórczości epickiej była trytomowa powieść *Sława i chwała* publikowana w latach 1956–1962. Najwybitniejsze dramaty Iwaszkiewicza powstały w okresie międzywojennym: *Lato w Nohant* (1937) i *Maskarada* (1939).

PORADNIK METODYCZNY DLA KLASY VIII

I. **TEMAT:** „W CIEPŁYM WNĘTRZU KOŁĘDY” – BOŻE NARODZENIE W POEZJI POLSKIEJ. (KARTA NR 1).

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

kołęda – utwór poetycki nawiązujący do tematyki Bożego Narodzenia. Najstarsze polskie kołędy pochodzą jeszcze ze średniowiecza, najpełniej natomiast rozwijały się w XVII i XVIII wieku. Wiele znanych kołęd jest anonimowych, wywodzą się z kultury ludowej, ale po tę formę poetycką sięgali także wybitni poeci: m.in. Franciszek Karpiński, Juliusz Słowacki, Teofil Lenartowicz, Tytus Czyżewski, Krzysztof Kamil Baczyński, Ernest Bryll.

pastorałka – odmiana gatunkowa kołędy przedstawiająca pasterzy przybywających do stajenki. Często przybiera formę udramatyzowaną, dialogową.

Informacje biograficzne:

Ernest Bryll urodził się 1 marca 1935 roku w Warszawie, jest poetą, autorem tekstów piosenek oraz prozaikiem. Ukończył polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim.

Debiutował jako poeta w 1958 roku tomem *Wigilie wariata*. Wielkim zainteresowaniem cieszyły się jego oratoria i musicale wystawiane w wielu teatrach polskich. Najbardziej znane to: *Kurdesz* (1968), *Po górach po chmurach* (1969), *Na szkle malowane* (1970), *Kołęda-nocka* (1980). Jest także autorem dramatu odwołującego się do tradycji romantycznej *Rzecz Listopadowa* (1968).

Ernest Bryll, ***

W ciepłym wnętrzu kołędy, w jej miękkim owocu
Pulsuje gwiazda betlejemskiej nocy
Małe ziarenka światła, któreśmy witali
Jeszcze dziecinni, naiwni i mali

O, jakby trzeba nam dzisiaj uciekać
Do pasterzy, owieczek, do siana i mleka
Do podarków, co na nas u żłóbka czekały
Do otworzonej duszy zwierząt, co gadały

O, jakby trzeba nam dzisiaj skosztować
Pastorałki tak słodkiej jak babka cukrowa
Skurczyć się, w pacholęctwie zniknąć, w sianku schować
Przed dojrzałością prostą jak droga krzyżowa

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Ernesta Brylla:

Jak w przywołanym wierszu nazwana została dojrzałość? Co sądzisz, jako młody jeszcze człowiek, o takiej wizji dorosłości?

Jakich określeń używa poeta, aby oddać istotę przeżyć bożonarodzeniowych? Czy są one zgodne z Twoimi doświadczeniami świątecznymi?

II. TEMAT: GDZIE SĄ WYSPY SZCZĘŚLIWE? (KARTA NR 2)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

arkadia – wyidealizowana kraina wiecznej szczęśliwości, ładu i harmonii. Pojawia się już w kulturze i literaturze starożytnej, w czasach nowożytnych często uzyskuje postać utraconego szczęścia: domu rodzinnego, miłości, ojczyzny.

Informacje biograficzne:

Konstanty Ildefons Gałczyński urodził się 23 stycznia 1905 roku w Warszawie, zmarł 6 grudnia 1953 roku tamże. Poeta był na krótko związany z warszawską grupą literacką Kwadryga, jednak to jako samodzielny poeta zajął w poezji dwudziestolecia międzywojennego miejsce szczególne. Twórczość Gałczyńskiego jest świadectwem przewycięzania romantycznej i młodopolskiej tradycji poetyckiej. Przewycięzanie to nie wyraża się jednak w odrzuceniu formalnych reguł „poetyckości” (metryka, wersyfikacja, stroficzność, rym), ale na poziomie treści i autokreacji twórcy. Gałczyński z wielu możliwych kostiumów poety i jego ról społecznych uświęconych tradycją wybierał dalekie od stereotypu, choć w różnych postaciach obecne w dawniejszej literaturze, role błazna, rzemieślnika poetyckiego, wytwórcy tekstów na zamówienie, aranżera bezpretensjonalnej zabawy, kabaretowego przedrzeźniacza, obrazoburczego ironisty itp. W tych „niepoważnych” przebraniach objawia się jednak twarz poety, odczuwającego tragizm i piękno

życia codziennego, nadającego wartość wzruszeniową zwyczajnym sytuacjom i realiom, zdolnego do wydobywania tonu lirycznego w opisie czajnika lub kiosku z gazetami. Zwierzał się czytelnikowi z kłopotów życiowych i materialnych, obserwował – podobnie jak skamandryci – jak żyją i co czują „zwykli ludzie”, wprowadzał do wierszy lirycznych kolokwializmy, język miejskich przedmieść i ludowych festynów. Świadomie wykorzystywał banalne rekwizyty poetyckie (noc, księżyc, dotyk dłoni, wizje „krajów szczęśliwych”, wspomnienie dzieciństwa), ale komponował je w nowe układy i nadawał im nowe znaczenia dzięki ironicznemu i autoironicznemu dystansowi. Największy rozgłos przyniosły mu miniatury dramatyczne, wykorzystujące poetykę grotesku i absurdu, zebrane w tomie *Teatrzyk Zielona Gęś* (utwory ukazywały się od 1950 roku).

Konstanty Ildefons Gałczyński, *Prośba o wyspy szczęśliwe*

A ty mnie na wyspy szczęśliwe zawieź,
wiatrem łagodnym włosy jak kwiaty rozwieź, zacałuj,
ty mnie ukołysz i uśpij, snem muzykalnym zasyp, otumań,
we śnie na wyspach szczęśliwych nie przebudź ze snu.
Pokaż mi wody ogromne i wody ciche,
rozmowy gwiazd na gałęziach pozwól mi słyszeć zielonych,
dużo motyli mi pokaż, serca motyli przybliż i przytul,
myśli spokojne ponad wodami pochyl miłością.

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego:

Wypisz z podanego wiersza wszystkie czasowniki, które wyrażają pragnienia podmiotu lirycznego skierowane do osoby ukochanej. Czy Twoim zdaniem tworzą one jakąś spójną grupę?

**III. TEMAT: „POLA PSZENICZNE I ŁĄKI” – POETYCKA WIZJA SZTUKI
MALARSKIEJ. (KARTA NR 3)**

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

wiersz wolny – rodzaj wiersza całkowicie rezygnującego z jakiegokolwiek regularności: wersyfikacyjnej czy akcentowej. Operuje wersami o różnej długości. Wiersz wolny rozwinął się w poezji XX wieku.

impresjonizm – kierunek ukształtowany w malarstwie we Francji w drugiej połowie XIX wieku, który znalazł swoje odbicie we wszystkich dziedzinach sztuki, w tym także w poezji. W utwo-

rach lirycznych wyraził się rozluźnieniem spoistości kompozycyjnej utworu, sięgał po nastrojowość, kładł nacisk na walory brzmieniowe wiersza tak, aby zbliżyć go do utworu muzycznego.

Informacje biograficzne:

Julia Hartwig urodziła się 14 sierpnia 1921 roku w Lublinie. Jest poetką, eseistką i tłumaczką. Studiowała w latach wojny i okupacji polonistykę i romanistykę na Tajnym Uniwersytecie Warszawskim, aktywnie uczestniczyła w podziemnym życiu kulturalnym. Po wojnie wiele podróżowała, m.in. do Francji i USA. Jako poetka debiutowała w 1956 roku tomem *Pożegnania*. Szczególne mistrzostwo osiągnęła w później twórczości poetyckiej: *Jasne niejasne* (2009), *Gorzkie żale* (2011) i *Zapisane* (2013).

Julia Hartwig, Vincent

Jeżeli szaleństwo ma w sztuce taką siłę
że poraża tego co obraz ogląda
otocz opieką szaleństwo
a nam pozwól wołać żeśmy nie szaleni
lecz pełni boskiej zazdrości która jest zachwytem
Dlaczego jemu właśnie kazałeś płacić za to
że podpalił drapieżnym słońcem
pola pszeniczne i łąki wokół Arles
i zagasił je o zachodzie

Pytania i polecenia pomocnicze do analizy i interpretacji wiersza Julii Hartwig:

Zwróć uwagę na całkowicie swobodną konstrukcję tego wiersza, brak w nim nawet znaków przestankowych, swobodnie traktowana jest pisownia małymi i dużymi literami. Wykonaj ćwiczenie, polegające na wprowadzeniu do wiersza właściwych znaków interpunkcyjnych (kropki, przecinki, myślniki, dwukropki) oraz dużych liter, które rozpoczynają nowe zdanie.

IV. TEMAT: SZUKANIE ŹRÓDEŁ: *DOLINA ISSY* CZESŁAWA MIŁOSZA. (KARTY NR 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10)

Terminy przydatne dla nauczyciela i dla uczniów:

powieść autobiograficzna – utwór, którego fabuła nawiązuje do wydarzeń z życia autora. Wprawdzie bohater takiej powieści zwykle nie nosi imienia i nazwiska autora, to jednak jego literacka biografia jest tak skonstruowana, że traktować ją można jako odpowiednik losów pisarza.

Informacje biograficzne:

Czesław Miłosz urodził się 30 czerwca 1911 roku w Szetejniach na Litwie, zmarł 14 sierpnia 2004 roku w Krakowie. Był poetą, prozaikiem, eseistą, tłumaczem. Młodość spędził na Litwie, studiował na Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie. W latach II wojny światowej przebywał w Warszawie, uczestnicząc w podziemnym życiu literackim. Zaraz po wojnie pracował jako dyplomata w Stanach Zjednoczonych oraz Paryżu. W 1951 roku poprosił o azyl polityczny we Francji. Od 1960 roku przebywał w Stanach Zjednoczonych, gdzie wykładał literaturę słowiańską na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley. W 1980 roku otrzymał literacką nagrodę Nobla. W 1993 roku ostatecznie przeprowadził się do Polski, do Krakowa. Pochowany został w Krypcie Zasłużonych na Skałce.

Zadebiutował jako poeta *Poematem o czasie zastygłym* (1933). W okresie międzywojennym opublikował jeszcze jeden tom poetycki *Trzy zimy* (1936). Wiersze zawarte w tych tomach wyrażały postawę katastroficzną, mówiły o zbliżającym się zmierzchu kultury i cywilizacji. Pierwszy powojenny tom ukazał się w 1945 roku: *Ocalenie*. Kolejne książki poetyckie Miłosz wydawał na emigracji: *Światło dzienne* (1953), *Traktat poetycki* (1957), *Miasto bez imienia* (1969), *Nieobjęta ziemia* (1984). Ostatnie swoje tomy opublikował po powrocie do Polski. Wyróżniają się one szczególnym mistrzostwem artystycznym i głębokim autobiografizmem: *To* (2000), *Druga przestrzeń* (2002).

Miłosz był także znakomitym eseistą, uważanym nawet za współtwórcę tego gatunku we współczesnej literaturze polskiej. Pierwszy swój esej *Zniewolony umysł* opublikował na emigracji w 1953 roku. Opisał w nim sytuację pisarzy i ich postawy w państwie totalitarnym. Następny esej poświęcił tematyce autobiograficznej, opowiadając o swoich doświadczeniach i swoim życiu w okresie międzywojennym i w latach II wojny światowej: *Rodzinna Europa* (1958). Kolejną książkę eseistyczną *Widzenia nad Zatoką San Francisco* (1969) wydał już w Stanach Zjednoczonych. Poświęcił ją refleksjom nad specyfiką kultury i natury amerykańskiej. Sumą jego refleksji filozoficznych stała się *Ziemia Ulro* (1977).

Miłosz pisał także powieści. Za najwybitniejsze jego osiągnięcie zwykło się uważać *Dolinę Issy* (1955), w której, wykorzystując motywy autobiograficzne, opowiada historię młodego chłopca dorastającego na Litwie.

Dolina Issy powstała w Paryżu i tam została wydana w 1955 roku. Pierwowzorem tytułowej rzeki Issy była litewska rzeka Niewiaża, nad którą faktycznie urodził się Czesław Miłosz. Powieść, głęboko autobiograficzna, przedstawia dzieje młodego chłopca Tomasza Dilbina, wychowującego się pod opieką dziadków w polskim dworze na Litwie kowieńskiej. Dojrzewanie bohatera następuje w zetknięciu z niezwykle bogatą przyrodą. Chłopca otaczają lesiste doliny i wzgórza, jeziora i bagna. Tomasz kształtuje się w środowisku wielokulturowym, różnorodnym, wychowywany w tradycji katolickiej, poznaje także zabobony, prymitywne obyczaje wywiedzione jeszcze z tradycji pogańskiej. W powieści tej Czesław Miłosz niewątpliwie rozlicza się z własnym życiem, a zwłaszcza z jego dziecięco-młodzieńczymi początkami. Utwór sięga niejako do źródeł kształtowania się losu, psychiki, osobowości samego pisarza.